

A csehszlovák–magyar lakosságcsere népességföldrajzi vonatkozásai a dél-alföldi régióban

Írta Kugler József

A második világháború az európai országok többségétől nemcsak súlyos véráldozatokat követelt, hanem önként vagy kényszerűségből igen sokan fogtak vándorbotot is. Sőt, ez a népességmozgás leginkább a háborút követő években tetőzött. A háborús veszteségek és a kivándorlás Európa keleti felében a népességszám átmeneti csökkenéséhez vezetett, miután a menekültek és a kitelepítettek kelet–nyugati irányban sodródtak. Ausztriában és különösen Németország területén azonban a beköltözők létszáma jóval meghaladta a viláégés okozta veszteségeket.

Rövid népességföldrajzi áttekintésben elsősorban a lakosságcsere okozta Békés és Csanád megyei változásokra helyezem a fő hangsúlyt, de más, a létszám alakulását befolyásoló tényezőkről (veszteségekről) is szót kívánok ejteni.

A trianoni országterületeken az 1949. évi népszámlálás az előző (1941.) évihez képest több mint 100 ezer lelkes csökkenést jelzett, Békés és Csanád megyéből pedig 10 ezernél is többen hiányoztak.

A térség háborús veszteségeiről (a frontokon, a deportálásokat követően, a hadifogságban vagy a kényszermunka-táborokban meghaltakról) sajnos csak részleges adatokkal rendelkezünk. A második világháború Békés megyei áldozatairól az alispán 1949 nyarán kért jelentést a járásoktól és a megyei városoktól. E jelentések azonban csak a régi Békés vármegye területéről maradtak fenn, továbbá hiányoznak Békéscsaba thj. város megfelelő adatai is.¹ (A Csanád megyei veszteségekről pedig egyetlen egy támpontunk sincs.) Az alispáni hivatalhoz befutott kimutatások szerint a fronton meghaltak, az eltűntek és a deportálásból vissza nem tértek száma elérte a 7 ezret.

Békés és Csanád megyében 1941-ben mintegy 8700 zsidó (izraelita vallású) élt. A legnagyobb közösség a békéscsabai (kb. 2500 fő) és a makói (közel 2000 fő).² 1944 áprilisa és júniusa között először gettóba kényszerítették, majd deportálták a magyar anyanyelvű és kultúrájú zsidó családokat. A szerelvények többségét azonban nem Auschwitzba, hanem a Bécs melletti Strasshofba irányították. Így szerencsére a térségünkben élő zsidók nagyobb arányban éltek túl a megpróbáltatásokat, mint más megyékből származó sorstársaik.³ Az említett alispáni iratok 2 ezer körülre teszik a korábban Békésben élő, a háborús események következtében meghalt zsidók számát. (Ebben azonban nincsenek benne a csabai veszteségek.) Az 1949. évi népösszeírás több mint 6 és fél ezerrel kevesebb izraelita vallású személyt talált a Délkelet-Alföldön, mint amennyien 9 évvel korábban éltek itt. Ha figyelembe vesszük, hogy a túlélők közül nem kevesen végleg elhagyták szülőföldjüket, és a fővárosba vagy külföldre (USA, Izrael) távoztak, akkor is legalább 3500-4000-re kell becsülnünk a zsidó közösségek veszteségeit térségünkben.

Az 1949. évi alispáni jelentések nem szólnak (szemérmesen hallgatnak) azokról, akik a hadifogságból, az oroszországi munkaszolgálatról soha sem tértek vissza, vagy azokról, akik Temesvár és Focsani "felszabadulás után" létesített megsemmisítő táborait nem éltek túl. Egy, a mezőberényi németek ukrainai munkaszolgálatáról szóló tanulmány szerint 1945–47 között 558 berényi deportáltból 50-en maradtak örökre távol hazájuktól, míg kilencen a hazatérést követő egy-két évben haltak meg. A Délkelet-Alföld (ideértve még Csongrád megyét is) 27 településéről 4.306 polgári (német származású) személy robotolt (2-5 éven át) Ukrajna

bányában vagy távoli építkezéseken. Az elhurcoltak legalább harmada nô volt.⁴ Nincsenek pontos adataink az angolszászok 1944. nyár végi terrorbombázásainak áldozatairól sem, amely elsősorban a védtelen békéscsabai polgári lakosságot sújtotta. A régi Békés megye lakosai közül az 1941–1949 közötti idôszakban legalább 13-15 ezren vesztették életüket a háborús események következtében vagy a háború alatti és utáni megtorlások során. A Csanád megyében hasonló okokból meghaltak száma is elérheti a 7-8 ezret.

A németek kitelepítése is apasztotta térségünk népességének lélekszámát, bár (a vidék nemzetiségi összetételébôl adódóan) korántsem olyan mértékben, mint a dunántúli (Baranya, Tolna) megyékben. Békésbôl és Csanádból 1946. április végén, május elején indították útnak a kitelepülôket szállító szerelvényeket. Mezôberénybôl 926, Elekrôl 3492, Almáskamarásról 1339, Nagykamarásról 21, Megyesegyházáról 24, Megyesbodzásról 36, Pusztatötlakáról pedig 13 személy távozott (korántsem önként) Németország akkori amerikai megszállási övezetébe. A Délkelet-Alföldön ezzel gyakorlatilag lezárult a kitelepítés, noha még 1947–48-ban is ijesztgették a visszamaradó németeket, hogy ôket is rövidesen útnak indítják. Erre azonban nem került sor, vagyonuk egy részétôl viszont megszabadították azokat, akik az 1941. évi összeírásakor német anyanyelvûnek regisztráltatták magukat.⁵ Néhányan a Szovjetunióból hazatérve követték hozzátartozóikat Németországba.

A hadiesemények, a Vörös Hadsereg elôl elmenekültek, majd pedig a késôbb visszatértek számáról még hozzávetôleges adatokkal sem rendelkezünk, arányaiban ez feltehetően nem járhatott nagyobb népességcsökkenéssel.

A statisztikai kimutatások szerint a negyvenes években (1938–1948 között) közel 300 ezer magyar költözött át önként vagy kényszerûségbôl a szomszédos államokból a trianoni országterületre. A Csehszlovákiából érkezô magyarok lélekszáma 100 ezer körüli volt. A lakosságcsere keretében áttelepülôk (12.548 család, 50.192 személy) ingóságaikat is magukkal hozhatták. Mások kénytelenek voltak mozdítható értékeik nélkül távozni szülőföldjükôröl.⁶

A Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság (továbbiakban: MÁK) elsősorban a Dél-Dunántúl (Baranya, Tolna, Somogy megye) sváb falvaiban jelölte ki az áttelepülô családok mintegy 40 százalékának (kb. 5000 család 20.000 személy) új lakóhelyét.⁷ Térségünk és a Duna–Tisza közti megyék pedig az érintett családok 20-20 százalékának nyújtottak otthoneremtési lehetôséget. A többieket az ország különbözô pontjain szórták szét. A kitelepülô szlovákok ingatlanjaikban a csereként érkezô magyaroknak alig negyedét tudták elhelyezni. Észak-Magyarország (Nógrádtól Zemplénig húzódó) falvaiból, városaiból is számos (10-12 ezer) szlovák vagy szlovák származású személy készült áttelepülni, és 65-70 százalékuk ténylegesen el is hagyta az országot.⁸ A csere keretében áttelepülô magyarokat azonban alig költöztettek a térségbe. Valószínû, hogy Észak-Magyarország korábban szlovákok és Észak-Dunántúl korábban németek lakta településein nagyobb számú, Szlovákia területérôl menekült családot helyeztek el. A menekültek ügyeit (letelepítését) a kétoldalú csere lebonyolításával egy idôben szintén a kormánybiztosság intézte a helyi hatóságok közremûködésével.⁹ A statisztikai kimutatások tükrében megfigyelhetô, hogy (a csere keretében) az Alföld délkeleti megyéibe irányított családok közül többen már 1948-ban a csehszlovák határ menti városokba vagy a fôvárosba, illetve környékére költöztek. Sajnos az Áttelepítési Kormánybizottság minden igyekezete ellenére sem tudta megvalósítani, illetve elérni, hogy a korábban az egy felvidéki településen élôk (rokonok, szomszédok) lehetôleg Magyarországon is egymás közelébe kerüljenek. Szinte ritka kivételnek számítanak a gútaiak, akiknek (néhány család kivételével) Békés és Csanád megyében, 10-70 km távolságban jelölte ki új lakóhelyét a MÁK. Legtöbb felvidéki település (Diószeg, Érsekújvár, Csata, Negyed stb.) egykori lakóit egymástól több száz km-nyi távolságban szórták szét a trianoni országterületen. A negyedik anyaországi hányattatásait az Illyés Gyula szerkesztésében megjelenô Válasz címû folyóirat is szóvá tette: "A lakosságcsere keretében 450 jobbmódú családot jelöltek ki magyarországi áttelepítésre... (1947) július 29-én indult el az elsô transzport negyedik áttelepülôkkel – 1948 húsvétjakor már csak néhány család van otthon a kijelöltek közül. Az új hazában mintegy 40-45 különbözô helyre szórták szét az áttelepített családokat. Nagyobb tömegben csak három helyen vannak negyedik.

Csanádalbertin 120 család, Németbólyban (Baranya megye) 45 család, z. községben, Tolna megyében 80 család körül. A többi 2-10 családosával Csanád, Békés, Csongrád, Tolna és Baranya megye falvaiban telepítették le. A Dunántúlon sváb, az Alföldön áttelepülő szlovákok után maradt házakba kerültek a negyediek, mostmár "betelepítettek!"¹⁰

A MÁK Telepítési Osztálya a vallási szempontokat sem vette mindenkor figyelembe. Az alföldi evangélikus szlovák és a dunántúli vagy bácskai zömében római katolikus német falvakban nehezen találták meg helyüket a református vagy római katolikus vallású áttelepültek. A hontfüzesgyarmati református gyülekezet gondjait mi sem bizonyítja jobban, mint a Hajdú megyei kormánybiztoshoz írt nyílt levelük. "Fájdalommal kell látnunk, hogy a betelepített családok sok esetben nagy távolságokra szóródnak szét egymástól, nemcsak testvér a testvértől, de öreg szülők a gyermekeiktől szakítottatnak el, s ezáltal felbomlik az a munkaközösség is, melyben együttesen közös gazdasági felszereléssel végezték a mezőgazdasági munkákat és a minimumra szűkítették a termelési költségeket. Az évszázadok óta egy közösséget alkotó református gyülekezetek sokszor a legcsapongóbb képzeletet is meghaladó módon telepítették szét (Pl. Hontfüzesgyarmat 14 községbe stb.), s ez nemcsak az ősi közösségek szétbomlását jelenti, de a szabad vallásgyakorlás teljes gátlását is, miután az esetek 85%-ában a felvevő községekben eddig református egyház nem volt, református templom és iskola nincs, s a betelepítések során egy-egy más felekezethez tartozó községbe 15-20 református család kerül, kik az eddigi elgondolások szerint létesítendő lelkesi munkakörök beosztása mellett csak szórványban élhetnek, s lelkeszt csak temetések alkalmával vagy egy-két esetben láthatnak évenként."¹¹ A kormánybiztos 1947 szeptemberében átvette ugyan a nyílt levelet, és lehetőségeihez mérten ígéretet tett a panaszok orvoslására, gyakorlatilag azonban nem sok minden történt, a széttelepítések ugyanúgy folytatódtak a lakosságcsere befejezéséig, mint korábban.

Összegezve: a MÁK Telepítési Osztályának számos nehézséggel kellett megküzdenie a lakosságcsere lebonyolítása során. A kölcsönös átköltöztetések (mint ezt már említettem) az ikresítési ívek alapján történtek, amelynek szervezési előnyeit (a már ismert okok miatt) szinte kizárólag csak a szlovák fél hasznosíthatta. Előfordult, hogy egy-egy község vagy város (Érsekújvár, Komárom, Taksonyfalva stb.) kitelepítési listán szereplő magyarjait több hullámban indították útnak Magyarország felé. Pl. az első hat, érsekújváriakat szállító szerelvényt Tótkomlóra irányították 1947 májusában. A kitelepítések a városból csak egy év múlva (1948 nyarán) folytatódtak. Miután Tótkomlós több családot már nem tudott fogadni, az újváriak egy részét Szarvason, Békéscsabán, Eleken juttatták ingatlanokhoz, továbbá számos családot a Dunántúlra küldtek a honi telepítési szervek.¹² Nehezítette a kormánybiztosság munkáját, hogy 1947 őszétől egyre nagyobb számban maradtak vissza a hazai szlovákok, valamint a németek összeköltözéséből fakadó emberi problémák is.¹³ Közel 50 év távlatából sem könnyű eldönteni, hogy jobb szervezéssel lehetett volna-e hatékonyabban segíteni az áttelepített családok beilleszkedésén, a korábbi vallási, családi közösség megőrzésén.

A Békés és Csanád megyébe irányítottak mintegy 80 százaléka korábban a Mátyusföldön, Csallóközben és a Garam mentén élt. Más területekről, elsősorban Kelet-Szlovákiából jobbra csak 1948 őszén érkeztek nagyobb számban (mintegy 50 család) áttelepülők. A térségünkben elhelyezett családok 80-85 százalékának a visszahagyott ingatlanjait a korábban itt (a Délkelet-Alföldön) élő szlovákok kapták meg. A Békés és Csanád megyéből áttelepülő szlovákok felvidéki "ikerpárjainak" még a harmadát sem sikerült letelepíteni a Délkelet-Alföldön. Így többek között a csabai telepéseknek helyet adó komáromszentpéteri, perbetei, izsai magyarokat teljes egészében a Dunántúlra irányították.

Mindhárom (említett) felvidéki táj része volt a Dunától északra elterülő 30-50 km széles, 1945-ig csaknem összefüggő magyar nyelvterületnek. Ez a városok, falvak nemzetiségi (anyanyelvi) adatain is érzékelhető.¹⁴ Vallásilag is "a magyar jelleg" a meghatározó az említett felvidéki településeken. Nagyobb részben (70-75%) katolikusok, kisebb részben (20% körül) pedig reformátusok éltek a lakosságcsere megkezdéséig a Duna túlsó oldalán végighúzódó magyarok lakta területsávon. A népesebb helységeken (Érsekújvár, Komárom,

Nagygye) a második világháború végéig jelentős magyar anyanyelvű zsidó közösségek is voltak. Evangélikusokat 1945–46-ig csak néhány településen (Alsó- és Felsőszeli) találtunk. A dél-alföldi térség foglalkozási szerkezetét nem befolyásolta számottevően a lakosságcsere, jóllehet számos önálló iparossal, kereskedővel is gyarapodtak a felvidékieket fogadó települések.¹⁵

Az 1949. évi birtokstatisztikában sem érzékelhető különösebben a népesség kicserélődése. Az összehasonlításához talán Pitvaros, Ambrózfalva, Csanádalberti és Nagyér (korábban Nagymajláth) nyújtja a legjobb példát. A négy szűk határu csanádi falu a lakossága számarányának többé-kevésbé megfelelő nagyságú földterülethez jutott az 1945. évi földreform során a mezőhegyesi állami birtokból. Pitvaros és Csanádalberti népességének mintegy háromnegyede, Ambrózfalvának pedig több mint harmada átköltözött Szlovákiába. A kálvinista magyar lakosságú Nagyérről viszont senki sem távozott. Pitvarosra 280, Csanádalbertire 140, Ambrózra pedig közel 50 felvidéki családot telepítettek, vagyis e három falu 1949. évi földtulajdonosai az itt maradó őslakosok és a betelepített magyarok voltak. Az előzőekben már említett telepítési törvény (5.300/1947. M.E. sz.r.) 15 kh-ban maximálta a mezőgazdasági ingatlan juttatását. Ezt a felső határt a telepítési bizottságok csak ritkán lépték át. Inkább a családok (gazdasági egységek) felbontását szorgalmazták, ennek azonban határt szabott a szétosztandó terület nagysága.¹⁶ Ilyenkor egy-egy módosabb (a Felvidéken 25-50 kh-dal rendelkező) parasztcsaládból nemcsak a gazda (az idős családfő) részesült föld- és házzal, hanem nők, hivatásszerűen földműveléssel foglalkozó fiai is. A családfő megkapta a maximális 15 kh-at egy jobb házzal, gazdasági épülettel, míg fia(i) 5-7 kh-at és egy kisebb házat mondhattak magukénak. Természetesen gondosan ügyeltek arra, hogy a magyarországi ingatlanjuttatásnak meglegyen "a leltárban szereplő felvidéki fedezete". A betelepült földműves családok így az 5-10, és a 10-15 kh birtokkal rendelkezők számát gyarapították. Valószínű, hogy néhány földtulajdonos a 15-20 kh-as, iparosok és kereskedők pedig az 1-3 vagy 3-5 kh-as csoportokba sorolhatók be. Békés megye mai területén az 5-10 és a 10-15 kh-dal rendelkező gazdaságok száma meghaladta a 35 ezret, ebből legalább 1200-1300 (4 százalék körül) volt az egykori felvidéki családok tulajdonában. Pitvaroson 88 személy (család) rendelkezett 1 kh alatti földterülettel. Ők valószínűleg az itthonmaradó szlovák lakosság szegényebb rétegeihez tartoztak, akiket az MKP beszélt le a kitelepülésről, vagy pedig eredetileg sem akarták elhagyni szülőföldjüket. A többi a (ki- és betelepítés által érintett) település mezőgazdasági számsoraiból még nehezebb következtetéseket levonni, hiszen Nagybánhegyest és Tótkomlóst kivéve az összlakossághoz képest elenyésző (2-15 %) volt a felvidékiek aránya.

A szlovákok lakta városok, községek népességének korösszetételét sem befolyásolta lényegesebben a csere. Annál nagyobb hatást gyakorolt az egyes települések népességére lélekszámának és vallási összetételének alakulása. Az 1949. évi népszámlálás szerint Békés és Csanád megye leginkább fogyó települései azok voltak, amelyeket valamilyen formában érintett a népcseré.¹⁷ A városok esetében a zsidó közösségek pusztulása és talán a front előli menekülés is hozzájárult a lakosság fogyásához. De Békéscsaba 6,5 ezres és Szarvas több mint 2 ezres veszteségét leginkább a szlovákok távozása okozta. Endrőd népességét viszont a belső telepítés csökkentette. Több száz endrődi család ugyanis a földreform végrehajtásakor nem juthatott helyben ingatlanhoz, s ezért sokan jelentkeztek dunántúli átköltözésre.¹⁸ Más Békés, Csanád vagy Csongrád megyei községekből (városokból) is több száz (ezer) föld nélküli család vállalkozott belső áttelepülésre, de (mint ezt már érintettem) sokan néhány hónap után visszatértek szülőfalujukba. A Csongrád megyei magyar lakosságú falvak (Apátfalva, Csanádpalota stb.) népessége is valószínűleg hasonló okok miatt esett vissza. A népességföldrajzi elemzések egyértelműen kimutatták, hogy az alföldi (délkelet-alföldi) települések (falvak, kisvárosok) elsősorban az 1949–60-as és az 1960–70 közötti évtizedekben veszítették el népességük jelentős részét (20-40 %-át). Elsősorban a fiatalabb, munkaképes korosztályok költöztek a megyék központjaiba vagy más hazai régiókba. Magyarország egyes nagyobb régióihoz (Észak-Dunántúl, a főváros környéke) képest az Alföld lemaradása a hatvanas-hetvenes években sem csökkent, sőt még tovább növekedett. Térségünkben (más térségekhez hasonlóan) csak azok a falvak tudták népességüket megőrizni

vagy gyarapítani, amelyekből a városi munkahelyek jól megközelíthetők, és a főállásban szerzett jövedelmet a háztáji gazdaságokból is ki lehetett egészíteni. A lakosságcsere által érintett települések legtöbbször már 1949-ben is erős negatív vándorlási mérleg jellemezte. Nem egy község (Pitvaros, Csanádalberti stb.) népességének csökkenése lényegében azóta is folyamatos. Elek és Almáskamarás a németek kényszerű távozása után első telepítéssel ideiglenesen pótolni tudta lakosságát, de 1960 óta a két településen is folyamatos a lélekszám visszaesése. A földreformot követő belső telepítés még néhány olyan faluban is (Csabacsúd, Kondoros, Megyesegyháza) átmenetileg stabilizálta a népességszámot, ahonnan jelentős számú szlovák költözött el.

A nagyobb községek közül Tótkomlós demográfiai helyzete évtizedek óta egyre súlyosbodik. De nincs kedvezőbb helyzetben a szerbek–románok–magyarok lakta egykori járási székhely, Battonya sem. Bár Mezőberény igen jó közlekedéscsoporthelyi adottságokkal rendelkezik, a háború utáni népességmozgásból adódó veszteségeit azonban még napjainkra sem volt képes pótolni.

A szlovákság nemcsak a megyék perifériáin élt (él), hanem a centrumban is. 1950-től Békéscsaba lett a megnövekedett területű megye székhelye. A város közigazgatási szerepe már az 1960. évi népszámláláskor megmutatkozott, a lakosság száma ekkorra lépte túl az 1941. éviét. A hatvanas-hetvenes évek beruházásai további új munkaerőt vonzottak a városba; a népesség növekedése azonban a nyolcvanas évek vége felé megtorpant.

A lakosság egy részének kicserélődése megváltoztatta a szlováklakta települések vallási összetételét is. Mindenekelőtt a római katolikusok és kisebb mértékben a reformátusok száma növekedett, míg az evangélikusoké csökkent. Békéscsabára nemcsak Szlovákiából, hanem Erdélyből is érkezett nagyobb számú magyar, s így az említett két egyházközösség lélekszámának növekedéséhez mindkét bevándorlási "hullám" hozzájárult. A vallási adatok segítséget nyújtanak ahhoz is, hogy a népesség kicserélődésének arányait jobban megismerjük.

Békés és Csanád megye területéről 1949-ben közel 23 ezer evangélikus hiányzott. Ez a népesség kevés kivételétől eltekintve a lakosságcsere keretében hagyta el térségünket. Kivételt csak a közel ezer berényi kitelepített német képez, és azok a csabai, orosházi stb. földművesek (legfeljebb néhány százan), akik az ország más térségeibe költöztek a földhözjutás reményében. Csökkentették az evangélikusok lélekszámát a háborús veszteségek is. Ugyanakkor nem ismerjük pontosan, hogy milyen volt a népesség természetes szaporodása az 1941 és 1949 közötti időszakban.

Ha a 20–21 ezer áttelepülő evangélikushoz hozzászámítjuk a kb. 2 ezer római katolikus vallású átköltöző szlovákokat is, akkor a kitelepültek lélekszámát illetően a csehszlovák kimutatáshoz megközelítőleg hasonló adatokat kapunk. Egyértelmű, hogy Pitvaros, Nagybánhegyes, Csanádalberti vagy Tótkomlós lutheránus közösségeinek ezret (ezreket) meghaladó fogyását a lakosságcsere okozta.¹⁹ Kondoros és Csabacsúd kitelepülő evangélikusait viszont nagyrészt pótolták a (községekben lévő nagybirtok felosztását követő) beköltözések. Többek között Orosháza, Szarvas, Nagyszénás evangélikussága is ingatlanhoz jutott a más vallású földművesek mellett. Előfordulhattak ugyanakkor olyan esetek is, hogy korábban Szarvason élő földművesek Csabacsúdon vagy Kondoroson kaptak földet, és már e települések lakóiként távoztak Szlovákiába.

Az 1950. évi közigazgatási rendezés során kialakított Békés megye területén mintegy 6 ezer, Csongrádban pedig alig 2 ezer egykor (1938. márc. 1-je előtt) a Felvidéken élő magyart találunk. A békési járásban elsősorban Mezőberény, az orosháziban Tótkomlós, a mezőkovácsháziban pedig Megyesegyháza és Nagybánhegyes adott helyet a betelepülő családoknak.²⁰

Végül nem hagyható figyelmen kívül térségünk lakossága nemzetiségi (anyanyelvi) összetételének változása sem. A csere keretében a két megye szlovák lakosságának fele távozott, míg a másik fele (20-22 ezer személy) szülőföldjén maradt. 1949-ben közel 17 ezren vallották magukat szlovák anyanyelvűnek, a 3-5 ezer fős csökkenést pedig az eltelt 9 év asszimilációjának számlájára írhatjuk. A válasz azonban korántsem ilyen egyszerű. Egyrészt (mint ezt már előzőekben is jeleztem) a csere keretében nemcsak azok a személyek távoztak,

akik az 1941. évi összeírásakor szlovák anyanyelvűnek vallották magukat, hanem olyan szlovák eredetűek is, akik a jelzett időpontban önszántukból már magyarként szerepeltek. Továbbá e magyar–szlovák eredetűek vagy elmagyarosodott szlovák rétegből valók 1949-ben esetleg éppen az 1945-öt követő évek politikai hangulatának hatására újból a szlováksághoz tartozónak érezték magukat. Míg más családok, akik 1941-ben szlovák anyanyelvűként regisztráltatták magukat, 1949-ben (saját döntésük alapján) magyarként kerültek bejegyzésre. A nemzetiségi hagyományait őrző Csanád megyei szlovákok ugyan kisebbségbe kerültek a kitelepülések után szülőfalujukban, anyanyelvükhöz azonban továbbra is hűek maradtak.²¹ Hasonló jelenséget tapasztalunk Tótkomlóson is, ahol még a csere után is többségben maradt az őslakosság.

A XX. század első felében az asszimiláció, valamint a nemzetiségi lakosságot ért migrációs hatások jelentősen csökkentették a trianoni határok között élő nem magyar anyanyelvű népességet. A statisztikai kimutatásokban azonban ez a csökkenés még nagyobb arányú. A németek második világháború utáni kálváriájának következtében az itthon maradó 220 ezer fős közösségből csak nagyon kevesen (10% körül) vállalták őseik anyanyelvét 1949-ben. A szlovákok esetében jelentős volt ugyan a csökkenés, de még így is (1949-ben) a statisztikai adatok szerinti legnépesebb hazai kisebbséggé ez a 25 ezer fős népcsoport lépett elő. Így a háború utáni első népszámláláskor a Délkelet-Alföld (nemzetiségi összetételéből adódóan) a trianoni nemzetiségi lakosságnak közel negyedét alkotta.

Jegyzetek

1 Forrás: BML-Alispáni iratok 6781/49. (1949. május–június) Egy 1945. június 30-án kelt jelentés Békéscsaba veszteségeit a következőkben foglalja össze: „5 ízben légitámadás 184 ember halt meg, 3600 elhurcolt személy, elmenekültek 1400-an, nem tért vissza 400 személy.” – A jelentés nem tartalmazza többek között a fronton elesett katonák lélekszámát és a harcokban meghalt személyeket sem.

2 Az 1941. évi Népszámlálás... 496–497. o., 518–519. o.

3 Randolph L. Braham 1988. II. köt. 53–61. o.

4 Zielbauer György (szerk.) 1990. 33–51. 220. Erdmann Gyula 1989.

5 BLM-Fh. Ir. XXIV. j. 201/68.

6 A Magyarországra menekültek ingóságainak hazahozataláról a 6. véghatározat rendelkezett. (In: A magyar–csehszlovák lakosságcsere vonatkozó jogszabályok 1948. 20–24. o.)

7 Új Otthon, 1949. február 13., Az 1949. évi Népszámlálás 9. köt. 284. o., 33. o.

8 UMKL-MÁK XIX-A-15d/117. Jelentések – Kimutatások vármegyék szerint és Ján Bobák 1982. 85. o.

9 BML-MÁK XXIV 2/3. 448-3-K 1947. május 28.

10 A Válasz c. folyóirat (Tószódy József: Áttelepítések) cikkét közli az Új Otthon, 1949. január 22. A felvidéki magyarok beilleszkedésének nehézségeiről többek között Gáspár Gabriella (1986) Iván László (1987) dolgozatait említhetnénk.

11 Új Otthon, 1947. szeptember 27.

12 UMKL-MÁK XIX-A-15-d/99. Kimutatások.

13 Új Otthon, 1948. január 24. A szlovákok visszamaradásával kapcsolatosan BML-Fh. Ir. XXIV. 201h/140., 141., 142. Kitelepítési jelentések.

14 Az 1941. évi népszámlálás 490–495., 524–525., 554–561., 576–579.

15 BML-Fh. Ir. XXIV 201h/138.

16 BML-Fh. Ir. XXIV.201h/138., (i.sz. 1139) Telepítési bizottsági jegyzőkönyv

17 Az 1949. évi népszámlálás III. köt. 889–91., 97–98. o.

18 Viharsarok, 1946. április 20., május 15.

19 Az 1941. évi Népszámlálás 494–497., 518–519. o. Az 1949. Népszámlálás 9. köt. 89–91., 97–98. o. KSHL-NO. Az 1949. évi Népszámlálás A. 44/29–30. d.

20 Az 1949. évi Népszámlálás 9. köt. 89–91. és 97–98. o. szereplő közigazgatási beosztás alapján szerkesztve.

21 Az 1949. évi Népszámlálás 9. köt. 314–315., 320–321. o. KSHL-NO. Az 1949. évi Népszámlálás A. 44/29-30. d.

Forrás: <http://www.hhrf.org/prominoritate/1997/7tav03.htm#E13E9>